

אל מה משוררים משתוקקים? אלף מילה על שיר אחד של אנה הרמן

אבן כזאת אנה הרמן רוצה להיות. חובקת־כל, אך מסתירה סודות. כשהדוברת בשירה של הרמן מתיישבת אל הנייר לכתוב, היא מסרבת להתמסר אל השביר והסדוק. את השירים שלה היא רוצה לכתוב חזקה. את וידווי השבירה לא לגלות. שקט. שהילדים לא ישמעו.

אבן, נייר ומספריים – אנה הרמן

אני רוצה עכשו לקרע את הדף.
אני רוצה עכשו להתחזק כאבן.
אני רוצה להיות לך אמא, לא עֵלָה נדף.
שלא תדעי אף פעם איך אני כואבת.

שלא תדעי אף פעם איך ראשי נרדף.
שלא תראי אף פעם איך אני נרדפת.
אני רוצה עכשו לקרע את הדף
ולהיות לאבן בלתי־מטפֶּטפת.

שלא תראי אותי כאמא־יונתן.
לתת לך לשחק מבלי לשאת את אמא.
לשבת מן הצד כסלע האיתן.

לְתֵת לָךְ לְשִׁחַק בְּאֶבֶן וַיָּדַר
וּמִסְפָּרִים עִם כָּל מִי שֶׁרָק יִתְאִים לָךְ.
לְתֵת לָךְ לְשִׁחַק בְּכָל מָה שֶׁנִּשְׁאָר.

אבל משחקי הילדים אף פעם לא היו תמימים. החבלים והסולמות, קיפולי הנייר שהחביאו קללות, רצפי האיקס והעיגול, המתחבא והמחפש, המטיח כדור בגב, כדור בראש, המנצח הצוהל והמפסיד שמתווכח. ילדות היא שמה של ממלכה שבה ניצחו אחדים והפסידו רבים. ילדים נחלקים למחנות ומתמודדים אלה באלה תוך ספקות, אי-אמון, חשדנות. כולנו זוכרים מלחמות בראשית של חצרות וכיתות ואולמות וחדרים. כמה מאיתנו עוד מתחבאים גם אחרי שנגמר המשחק, עומדים בשקט ולא זזים, קופאים על משמרתנו כדי שלא יגלו אותנו, מושיטים כף יד ומדווחים "זוג". חלקנו נזכרים בחיך בעולם שבו הכללים קבועים. בטוחים שמלבד הזיכרון, אין כעת דבר שיוכל להטיל מורא. הלא מזמן כבר הוגלינו מילדותנו, והכל רחוק. בגרנו והיום המשחקים אחרים. הם טועים.

הצהרת האימהות של אנה הרמן נקראת בתחילה כמְשֵׁאלָה לְמִטְמֹרֶפוּזָה. משאלה להפוך לאם אחרת. המשחק הוא דרך מילוט מתחום שלטונו העריץ של הגורל, והוא יאפשר לה ליצור את עצמה מחדש בכוח אם. האם החיה, הַבּוֹרְאָנִית, שיש בכוחה לא רק ליצור את האבן, הנייר והמספריים, תוכל גם להפוך לאבן, לקרוע את הנייר ולהעניק את המספריים לבתה. אנחנו מכירים אימהות טובות ובלתי מתפשרות. קראנו פעם על הַצֵּלְפֹּנִית, אמו החכמה של שמשון, שהבינה טוב מבעלה מה עליה לעשות כדי למלא את שליחותו של בנה. אהבנו את דמותה הרכה הסלחנית של מרים, אם הכנסייה, והכרנו בכבודה של אלישבע אם הכהנים, מולידת האצולה. אנחנו יודעים שאם מסוגלת לפרוע את הסדר הנוקשה של יסודות העולם מכוח ציפיותיה, שנערמות על כתפיה כמשא. אנחנו מכירים גם את הקולות השונים. סימון דה־בובואר ('המין השני') הסירה את הלוט מעל המונחים המדכאים, כגון "המהות המיוחדת של האימהות". ז'וליה קריסטבה ("סֵטְבָּאט מְאֻר", האם הבוכייה) חשפה את הפער שבין האימהות המבוקשת והאימהות הממשית, כשניתחה את ההמנון הלטיני על האם מוכת היגון שמתבוננת, פסיבית וקדושה, בילדה הסובל. ההוגה הפמיניסטית הצרפתייה לוס איריגארי ("ספקולום של האישה האחרת") הסגירה את אוזלת היד של הפילוסופיה ושל הפסיכואנליזה בכל הנוגע לעיסוק בלידה כאירוע שבו נולדת גם אמא. אמא היא דמות אחת מני רבות, והיא מתגלה תמיד כשהיא פרועה, נאבקת, מבוהלת, משתדלת לשמש לילד מרָאָה. אמא היא המראה הראשונה. "האם מתבוננת בתינוק, ומראה פניה קשור למה שהיא רואה שם", כתב הפסיכואנליטיקאי דונלד וויניקוט ("משחק ומציאות"). אם לא תראה לו בפניה את העולם ולא תהיה פנויה לשמש מראה, הוא לא יגלה את עצמו.

אמו של נרקיסוס, נימפת העצב ליריוֹפָה, הביעה דאגה לבנה. היא ביקשה לדעת מה יעלה בגורלו. "הוא יאריך ימים רק אם לא יכיר את עצמו", השיב לה טירסיאס, החוזה העיוור. ואיך לחמוק מגורל ההכרה העצמית? כשנרקיס אוהב, הוא שומע את עצמו.

כשנרקיס צמא, הוא שותה מבבואתו־אהובתו והיא נעלמת. איך תוכל האם להגן על הילד שצד את עצמו ללא הרף, שנועד אל עצמו? והרי הדוברת בשיר היא משוררת, ואל מה משוררים משתוקקים? מילה לצד מילה בצלילים יפים המשתרגים יחד ומייצרים, באופן חד-פעמי, את הנצח. אל מה משוררים משתוקקים? אל תבנית נדירה של צורה, סונטה למשל. יש משוררים שמניפים רשת אל העולם, בתנועת מעוף עדינה לכאורה ואימתנית בעצם, ולוכדים דבר־מה וכולאים אותו על גבי נייר.

אני רוצה עכשיו. רק למקרא הטור השלישי אנחנו מבינים אל מי פונה הרמן בסונטה הדקלרטיבית הזאת, שמגלה בפנינו מנגנון על־אנושי כמעט, שאין בו סבלנות ויש בו דחיפות גדולה. ארבע פעמים אנאפוריות, כנגד ארבע אימהות דיברה הרמן. לא תפילה, לא ייחול, לא רצון שקט. אני רוצה עכשיו. ומה שהיא רוצה נמסר לנו על פי תבנית ממושמת היטב. הדגם הזה מורכב מחדש על ידינו, חלק תִּצְרַךְ אחרי חלק, ונדמה לפעמים שאותם החלקים זהים ואין לנו מושג איפה להניח אותם. אני רוצה עכשיו. האם יש רצון אישי יותר? ככה ילדים מדברים, אבל כאן אמא מדברת. במשחק אֶבְנֵירוּ, את הדף עוטפים. במשחק אבן־נייר־הוא, הנייר הוא נשק. ואילו כאן רוצה האם לקרוע את הדף. אם חזקה לא כואבת אף פעם. אם חזקה היא אבן, לא עלה נידף. המצלול הממקד דף־נידף, כאבן־כואבת, מאפשר לא להחמיץ את המהלך המטמורפוזה הרצוי. הוא מתקיים לצד האלוויה לשיר "הנחל שר לאבן" של לאה גולדברג בצד הנכון, המיטיב, של ההשוואה הניגודית. אצל לאה גולדברג המשחק אחר. אבן, נחל ומשורר. הנחל והאבן קורצו מנצח אחד. הנחל חולף והאבן – העולם. היא סודות הבריאה והוא גילויים.

אבן כזאת הרמן רוצה להיות. חובקת־כל, אך מסתירה סודות. כשהדוברת בשירה של הרמן מתיישבת אל הנייר, לכתוב, היא מסרבת להתמסר אל השביר והסדוק. את השירים שלה כאם היא רוצה לכתוב חזקה. את וידווי השבירה לא לגלות. שקט. שהילדים לא ישמעו. לעצור את טפטוף הכאב, את מה שהנייר סופג. יש מטרה להגנה האבסולוטית הזו, והיא אחת, והיא מופיעה בפנינו פעמיים, טור אחר טור. שלא תדעי אף פעם איך. ברגעי חרדה למשמע חדשות רעות, אנחנו מפטירים: שלא נדע. ואילו כאן: סגרו את הדלת. הילדים מקשיבים. בפעם השלישית מתגלה חזרה תוך וריאציה: שלא תראי אף פעם. הַיְנוּ: גם אם לא תדעי, שלא תראי, שלא ייצרב בך המבט. כאן מסתירים. "שְׁלֵא תִרְאֵי ... אֵיךְ אֲנִי נִרְדַּפְתִּי", "שְׁלֵא תִרְאֵי אוֹתִי כְּאִמָּאֵי־יוֹנָתָן". שירת הילדות המוקדמת של הרמן, שנכתבה בגילוי־לב על האלימות שבה ועל העוולות שלה ונדפסה בספריה הקודמים, נכתבת כעת מפרספקטיבה אחרת. לסכור את בריונות הילדים כדי לייצר מרחב נטול בריונות בעבור הילדה. אמא־יונתן היא גלגולו ההורי של הילד משירה המפורסם של יונה וולך. זוהי אמא שנושאת על גבה את קופת השרצים של הילדות האפלה. היא יונתן שילדים רצים אחריה, על הגשר, וקוראים לו ומבקשים את דמו וכורתים את ראשו. הרמיזה הזו היתה נשאת בגדר אופק מחשבה בלבד, לולא היה אצל וולך רכיב אחד חשוב למשחק של הרמן. נייר. "הם כֹּרְתִים אֶת רֵאשֵׁי בְּעֵנָף / גְּלִדְיוֹלָה וְאוֹסְפִים אֶת רֵאשֵׁי / בְּשֵׁנֵי עֲנְפֵי גְּלִדְיוֹלָה וְאוֹרְזִים / אֶת רֵאשֵׁי בְּנֵי מְרֹשְׁרֵשׁ", כתבה וולך. גם אצל וולך כִּתְתָּה הוא עונש שמייצר שירה. ונכרתה נפשו של יונתן מעדת הילדים. ואילו הרמן מסלקת את גורל הכִּתְתָּה מבתה. השיר הזה נכתב כדי להשתיק את השירים הקודמים, שירי הילקוט האדום שהושלך

לשלולית, והנה, באופן פרדוקסלי, הוא שר אותם בקול אחר. זהו קול המסירות שאין לטעות בו. מסירות שתכליתה לאפשר לילדה לחדש את מגעה עם העולם בדרכה שלה. נספור שוב את חלקי התצרף האנאפורי. לתת לך, לשבת מן הצד, לתת לך. ההשוואה בין האברים החוזרים של השיר מקלה עלינו את פענוח לוז השיר. המטמורפוזה המבוקשת היא בעצם מפנה של מוקד כוח. את הכוח שביקשה האם, היא מבקשת בעבור הבת. את ההתערבות כדי לא להתערב. את הכתיבה כדי להסתיר את הכתיבה. את המשחק כדי לפרום את סמלי המשחק. להפוך גוף לאבן, נרדפת ליושבת מן הצד, מטפטפת לעוטפת, שיר לניצחון.